

TANZİMAT MİZAHININ “ŞARİVARİ”LERİ: ŞARİVARİ YA DA İBRETNÜMA-YI ÂLEM (1871) VE ŞARİVARİ MEDENİYET (1874) MİZAH DERGİLERİ

Gökhan DEMİRKOL*

ÖZ

“Charivari”, en genel biçimiyle toplumsal normları ihlal edenleri alaycı bir şekilde cezalandırmak amacıyla uygulanan bir eylemdir. Bu kavram 1830 Devrimi sonrası Fransa’da bir mizah dergisine de isim olmuştur. 1832 yılından 1937 yılına kadar yayımlanan Le Charivari dergisi Fransa’da önemli bir mizah dergisi olmanın yanı sıra Avrupa’da yayımlanan mizah dergilerini de önemli ölçüde etkilemiştir. 1870 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan Türkçe mizah dergileri de Le Charivari’den etkilenmiştir.

“Charivari” kelimesi Osmanlıcada yabancı kelimelerin okunduğu gibi yazılması geleneğinin bir sonucu olarak “şarivari” şeklinde Türkçe’ye girmiştir. Şarivari, kelimesi Türkçe mizah dergileri tarafından genel olarak “mizah” ve “mizah dergisi” olgularını tanımlayan bir kavram olarak kullanılmıştır. Bu kullanım biçiminin bir sonucu olarak “şarivari” ismi ile Türkçe mizah dergileri yayımlanmıştır. Türk Basın Tarihi’ne ilişkin literatürde 1870-1877 yılları arasında Şarivari ve Şarivari Medeniyet ismi ile iki derginin yayımlandığı bilgisi bulunmaktadır. Bu çalışma, Türk Basın Tarihi’ne ilişkin literatürde ismi geçen Şarivari ve Şarivari Medeniyet dergilerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Mizah Basını, Le Charivari, İbretnüma-yı Âlem, Şarivari Medeniyet

THE “ŞARİVARİ”S OF THE TANZİMAT HUMOUR: ŞARİVARİ OR İBRETNÜMA-YI ÂLEM (1871) AND ŞARİVARİ MEDENİYET (1874) HUMOUR MAGAZİNES

ABSTRACT

“Charivari”, in its most general form, is an act to punish those who violate social norms. This term became a name for a humor magazine in France after the 1830 Revolution. Beside being an important humor magazine in France Le Charivari magazine, published from 1832 to 1937, had a significant influence on humor magazines published in Europe. Turkish humor magazines, which began to be published in 1870, were also influenced by Le Charivari.

The word “charivari” entered Turkish in the form “şarivari”, as a result of the tradition of writing foreign words as they are read in

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema-TV Bölümü, mail: gokhand06@yahoo.com. ORCID: 0000-0003-0672-0992

Ottoman Turkish. Şarivari was used as a term by the Turkish humor magazines as the term describing the phenomena of “humour” and “humour magazine”. As a result of this usage, Turkish humour magazines have been published with the name of şarivari. In the literature related to the history of Turkish Press, between 1870 and 1877, there are reports that two magazines were published with the names of Şarivari and Şarivari Medeniyet. This study examines Şarivari and Şarivari Medeniyet journals, which are mentioned in the literature on Turkish Press History.

Keywords: Turkish Humor Press, Le Charivari, İbretnüma-yı Âlem, Şarivari Medeniyet

Giriş

Fransa’da 1830 Devrimi sonrası yayımlanan *Le Charivari* dergisi, 19. yüzyılda Avrupa’da yayın hayatına başlayan mizah dergileri için örnek teşkil etmiş önemli bir yayındır.

Le Charivari’nin etki alanı Avrupa ile sınırlı kalmamış, 1870 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan Türkçe mizah dergilerini de etkilemiştir. Bu etkinin en yalın şekilde gözlemlenebildiği mecra ise “charivari” kelimesinin kullanımınıdır. Osmanlıcada yabancı kelimelerin okunduğu gibi yazılması geleneğinin sonucu olarak “charivari” kelimesi “şarivari” şeklinde Türkçe’ye girmiştir. Bu kelimenin Türk mizahı açısından önemi ise “mizah” ve “mizah dergisi” olgularını tanımlayan bir kavram olarak Osmanlı Basını tarafından kullanılmasıdır. Tanımladığı bu anlamların dışında 1870-1877 yılları arasında yayınlanan mizah dergilerinden bazıları tarafından da “şarivari” kelimesi dergi ismi olarak tercih edilmiştir.

Türk Basın Tarihi literatürüne göre bu dönemde yayımlanan Türkçe mizah dergileri içinde “şarivari” kelimesini dergi ismi olarak da kullanan iki derginin varlığı söz konusudur. İlk dergi 1871 yılında yayınlanan *Şarivari* dergisi, ikincisi ise 1874 yılında yayımlanan *Şarivari Medeniyet* dergisidir. Bu çalışma, söz konusu bu iki dergiyi ele almaktadır. Çalışma, bu dergiler hakkında Türk Basın Tarihi literatüründe bulunan bilgileri sorgulamak, dergiler hakkında genel bilgi vermek ve bu iki dergide “şarivari” kelimesinin kullanım biçimlerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Özellikle *Şarivari* dergisi hakkında literatürde bulunan bilgilerin çelişkili olması ve böyle bir derginin gerçekte var olup olmadığı sorusunun yanıtı kalmış olması dikkat çekicidir ki *Şarivari* isimli bir Türkçe mizah dergisinin yayımlanıp yayımlanmadığı sorusunun cevaplanması da çalışmanın amaçları arasındadır. *Şarivari Medeniyet* dergisi hakkında ise

Tanzimat Mizahının “Şarivari”Leri: Şarivari Ya Da İbretnüma-Yı Âlem (1871) Ve Şarivari Medeniyet (1874) Mizah Dergileri

literatürde var olan bilgi yok denecek kadar azdır. Bu açıdan dergi hakkında ortaya konulacak somut veriler Türk Basın Tarihi ve Türk Mizah Dergiciliği açısından önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan dergilerle ilgili genel bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmış, dergi içerikleri literatürde var olan bilgiler ile karşılaştırılmıştır.

Her iki dergi hakkında müstakil olarak yapılmış akademik bir çalışmanın bulunmayışı bu çalışmayı Türk Basın Tarihi ve Türk Mizah Dergiciliği noktasında önemli kılmaktadır. Çalışmanın özellikle Tanzimat mizahı ile ilgili ileride yapılacak çalışmalara yardımcı olacağı da düşünülmektedir.

1- “Charivari” Kavramı ve *Le Charivari* Dergisi

Karnavalesk bir toplumsal eylem olan *charivari*, toplumsal hayat içerisinde çizgi dışına çıkan veya geleneksel kuralları çiğneyenlere yönelik uygulanan “sokak gösterisi”¹ni tanımlayan bir kavramdır. Kendinden genç bir kadınla evlenen yaşlı bir erkeği, aldatılmış bir kocayı, köy dışından birisi ile evlenmiş bir kızı² veya evdeki egemenliğini eşine kaptırmış bir erkeği hedef alan bu eylem bir anlamda “ahlak polisliği” olarak da tanımlanabilir. Çanak ve tepsilere vurularak yapılan kakofonik bir müziğin eşlik ettiği bu “alaycı” tören, toplumsal normların korunması ve bu normlara uyulmamasının sonuçlarını teşhir ederek tehdit uyarısı içermesi açısından “*toplumsal denetim mekanizması*”³ olarak işlev görmesinin yanı sıra normların çerçevesinin tanımlanması, sürekliliğinin sağlanması, kuşaktan kuşağa aktarılması ile birlikte kolektif bir eylem olması bakımında da toplumsal dayanışmanın ifadesi olarak kabul edilebilir. *Charivari* kavramı yasal çerçevenin dışında, Burke’ün ifadesiyle “halk mahkemesi törenleri” içinde yer alır⁴ ve bünyesinde “ceza” ile “şenlik” olgularını birleştirir. “Karnaval” olgusundan farklılaştığı nokta ise zamanlamasıdır. *Charivari*, takvimin döngüsel ritmine bağlı kalmadığı için “karnaval” olgusundan ayrılır.⁵

¹ Amy Weise Forbes, *The Satire and the Rise of Republicanism in France, 1830-1840*, Lexington, New York, 2010, s.178.

² Peter Burke, *Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü*, (çev.) Göktuğ Aksan, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s.225.

³ Burke, s. 226.

⁴ Burke, s. 224.

⁵ François V. Pageau, *On the streets and in the book: text, subtext and context in Lyon’s Chevauchée de l’asne, 1566*, , University of Alberta, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Canada, 2013, s.31

Avrupa'nın neredeyse tamamında toplumsal bir denetim mekanizması olarak işlevlik gösteren *charivari* kavramı, 1830 Devrimi sonrası Fransa'nın önemli mizah dergilerinden birisinin de ismi haline gelmiştir: *Le Charivari*.

Lyon doğumlu Charles Philipon tarafından 1 Aralık 1832 tarihinde yayımlanmaya başlayan *Le Charivari*⁶, yine Philipon tarafından 4 Kasım 1830 tarihinde yayın hayatına başlamış olan ve 1835 yılında kapanan *Le Caricature* dergisinin yerini almıştır. Haftalık periyotta yayımlanan *Le Caricature* dergisinin aksine günlük periyotta dört sayfaya 36 x 26 cm ebatlarında yayımlanan *Le Charivari*, her gün sayfalarında bir karikatüre yer vermektedir.⁷

Politik bir mizah dergisi çizgisinde ilerleyen *Le Caricature*'ün aksine sosyal ve kültürel hayat ağırlıklı konuları tercih eden *Le Charivari*, Maxime du Camp'a göre oldukça başarılı bir dergidir: "(...)kamuoyunda çok gerçek bir etki yarattı. (...) *La Charivari* tarafından çizilen bir hicivden yirmi dört saatten az sürede Paris'teki tüm nüfus haberdar oluyordu."⁸

Derginin başarılı olmasında ele aldığı konuların ve yayımladığı karikatürlerin yanı sıra fiyatı da önemli bir etkidir. 1830'larda Paris'te yayımlanan günlük gazetelerin yıllık abone bedeli 80 franktır. Paris dışı abonelerden posta ücreti ve ekstra vergiler için 12 frank ilave ücret alınmaktadır. *Le Charivari*'nin ise yıllık abone bedeli 60 franktır. İlave ücretlerle birlikte derginin aylık ücreti 6 franka gelmektedir.⁹ Bu bedel hem taşra aboneleri hem de Parisli okuyucular için *Le Charivari*'yi ucuz bir günlük yayın haline getirmektedir. Gerek içeriği gerekse de fiyatı *Le Charivari*'yi toplumsal anlamda önemli bir yayın haline getirmiş olsa da bu durum derginin tirajlarına yansımamaktadır. Kerr, derginin 1841 yılı Ocak-Kasım ayları arasındaki tirajının 2333 ile 3000 arasında olduğunu belirtmektedir.¹⁰ Langbein ise bu rakamların 1870'lere kadar değişmediğini ifade etmektedir.¹¹ Aynı dönemde Paris'te yayımlanan günlük gazetelerin

⁶ Andre Blum, "La Caricature Politique en France sous la Seconde Republique", *La Revolution de 1848 et les revolutions du XIXe Siecle*, Tome 13, Numero 74, 1917, s. 203.

⁷ Edmond Texier, *Biographie Des Journalistes*, Paris, 1850, s. 235.

⁸ Maxime du Camp, *Les Ancêtres De La Commune Lattentat Fieschi*, Paris, 1877, s.51

⁹ David S. Kerr, *Caricature and French Political Culture:1830-1848*, Oxford Universtiy Press, Oxford, 2000, s.123.

¹⁰ Kerr, s. 126.

¹¹ Julia Langbein, *Salon Caricature in Second Empire Paris*, The University of Chicago, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Chicago-Illinois, USA, 2014, s. 20.

Tanzimat Mizahının “Şarivari”Leri: *Şarivari* Ya Da *İbretnüma-Yı Âlem* (1871) Ve *Şarivari Medeniyet* (1874) Mizah Dergileri

tirajlarının 20.000 civarında¹² olduğu düşünüldüğünde bu rakam oldukça düşüktür. Bu duruma sebep olan etken ise aboneler tarafından satın alınan nüshaların elden ele dolaşarak okunmasıdır.

1937 yılına kadar yayın hayatını sürdüren *Le Charivari* dergisi Fransa’da karikatürün altın çağını başlatması¹³ ve Avrupa’da da modern politik mizah dergileri (örneğin *Punch*, *The London Charivari* gibi) için model¹⁴ teşkil etmesi açısından önemlidir.

2- Muamma Bir Dergi: *Şarivari*

Türk Basın Tarihi literatürü içerisinde Türkçe mizah dergilerine ilişkin çalışmalar incelendiğinde hakkında en az bilginin bulunduğu dergi olarak karşımıza *Şarivari* dergisi çıkmaktadır. Bu bilgilerin cevaplayamadığı en önemli soru ise gerçekten bu isme sahip bir periyodüğün var olup olmadığıdır. Türkiye’de mizah ve karikatürün tarihi konusunda temel başvuru kitabı haline gelmiş olan Turgut Çeviker’in eserinde *Şarivari* dergisinin varlığına ilişkin bilgiye kaynak olarak Ragıp Özdem gösterilmektedir. Eserinde Çeviker, bu isimli bir dergiyi görmediğini ancak varlığından Özdem sayesinde haberdar olduğunu belirterek yazıyı alıntılamıştır.¹⁵

Ragıp Özdem, “*Tanzimattan Beri Yazı Dilimiz*” başlıklı çalışmasında *Şarivari* dergisinden şu şekilde bahsetmektedir:

“*İbret (mecmuası)*

(1288=1870)

*Kamerî 1288 ve şemsi (Rumî) 1287 de çıkmağa başlayan bu yarı mizahi mecmua, dediğine göre “menafii umumiyeye dair poletika ve mevaddı saireden bahseder gazete”dir. Elimizdeki 3 üncü numarasının baş sahifesindeki (ilân) başlığı altında gazetenin evvelce (Şarivari) unvanıyla iki nüshası çıkarıldıktan sonra, vaki olan itiraz ve dedikodular üzerine kapatılarak, bu sefer “İbret” adı altında aynı yolda neşriyata devam edileceği bildiriliyor(...)*¹⁶

¹² Jean-Noel Jeanneney, *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, (çev.) Esra Atuk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s.92.

¹³ Jeffrey W. Freels, *Cartoons, Politics, And The Fourth Estate: The Emergence Of Visual Media in Nineteenth-Century Great Britain, United State, And France*, The University of Texas at Arlington, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), USA, 2005, s.74.

¹⁴ Ursula E. Koch, “Der Krieg und seine Folgen im Spiegel der politisch-satirischen Tageszeitung *Le Charivari*”, *Pariser Historische Studien*, Bd.29, 1990, s. 480. Ayrıca bkz. Champfleury, *Histoire de la caricature moderne*. Paris, 1885, s.276

¹⁵ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü I*, Adam Yayınları, İstanbul, 1986, s.123.

¹⁶ Ragıp Özdem, “*Tanzimattan Beri Yazı Dilimiz*”, *Tanzimat II*, MEB Yayınları, İstanbul, 1999, s.897.

Özdem, dergi içeriklerinden örnekler vererek yazısını bitirmektedir. Bu bilgiler ışığında Ragıp Özdem *İbret* dergisinin ilk iki sayısının Şarivari ismi ile yayımlandığını belirtmektedir. Ancak Özdem'in alıntı yaptığı dergi *İbretnüma-yı Âlem* dergisidir.

İlk sayısı 7 Safer 1288 (28 Nisan 1871) tarihinde yayımlanan *İbretnüma-yı Âlem* dergisi mukaddimesinde yapacağı işin "(...)kötü adetleri istihzâ edip mazarratını güldürücü bahislerle ahaliye göstermek(...)"¹⁷ olduğunu belirtmiştir. Derginin serlevhasında haftada bir defa resimli olarak yayımlanacağı ifadesine de yer verilmiştir.¹⁸ Gerek mukaddimeye yer alan "güldürücü bahisler" ibaresi gerek serlevhadaki "resimli" yayımlanacağı bilgisi *İbretnüma-yı Âlem*'in bir mizah dergisi olabileceğine dair ipuçları vermektedir. *İbretnüma-yı Âlem*'in ikinci sayısı 13 Safer 1288 (4 Mayıs 1871) tarihinde yayımlanır. Üçüncü sayısı ise 2 Cemaziyelevvel 1288 (20 Temmuz 1871) tarihlidir. İkinci sayı ile üçüncü sayı arasındaki yaklaşık üç aylık süre Özdem'in belirttiği "iki sayı yayınlandıktan sonra kapatılan Şarivari unvanlı dergi" bilgisi ile uyusmaktadır. Ancak ilk iki sayının ismi Şarivari değildir. Ragıp Özdem'in çalışmasında kaynak olarak kullandığı ve içerik noktasında örnekler verdiği üçüncü sayının da ismi ne Şarivari ne de *İbret*'tir. Dergi ilk sayısından itibaren *İbretnüma-yı Âlem* ismi ile yayımlanmıştır.¹⁹ Derginin üçüncü sayısında yer alan "ihtar" başlıklı yazı yaşanan süreci açıklamaktadır: "gazetemiz bundan akdem şarivari unvanıyla iki nüsha çıkarıldığı halde imtiyazı yoktur bahanesiyle kapattırılmış idi bu defa gazete-i mezkûrenin ber-minvâl-i sâbık politika ve menafi-i umûmiyye ve mevadd-ı sâireden bahs etmek üzere şimdilik haftada bir defa çıkarılmasına karar verilmiştir."²⁰

Yazıda yer alan "şarivari unvanıyla iki nüsha çıkarıldığı halde" ibaresi dikkate alındığında derginin daha önceden Şarivari ismi ile yayımlandığı sonucuna ulaşılması doğaldır. Ancak ilk iki sayısının

¹⁷ "Mukaddime", *İbretnüma-yı Âlem*, Sayı:1, 7 Safer 1288 (28 Nisan 1871), s.1. Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Yer No: 0145.

¹⁸ Serlevhada ayrıca derginin idarehanesinin Mahmutpaşa yanında Kaşıkçı Hanının üst katında 9 numaralı oda olduğu ve nüshasının satış bedelinin 40 para olduğu bilgileri de yer almaktadır.

¹⁹ Derginin Şarivari ismi ile değil *İbretnüma-yı Âlem* ismi ile yayımlandığı bilgisi literatür içerisinde net bir şekilde sadece Dilek Çetindaş'ın çalışmasında yer almaktadır. Bkz. Dilek Çetindaş, "Cumhuriyet Öncesi Mizah Dergileri", *Gülmek*, (ed.) Emine Gürsoy Naskali, Libra Yayınları, İstanbul, 2018, s. 223.

²⁰ "İhtar", *İbretnüma-yı Âlem*, Sayı:3, 2 Cemaziyelevvel 1288 (20 Temmuz 1871), s.1.

Tanzimat Mizahının “Şarivari”Leri: Şarivari Ya Da İbretnüma-Yı Âlem (1871) Ve Şarivari Medeniyet (1874) Mizah Dergileri

hiçbir yerinde²¹ derginin isminin *Şarivari* olduğuna dair bir ibare bulunmamaktadır. Ragıp Özdem’in, derginin ilk iki sayısını görmediği yazısında yer alan “*elimizdeki 3 üncü numarasının (...)*” ifadesinden anlaşılmaktadır. Burada kafa karıştıran unsur metinde yer alan “unvan” kelimesidir. Bu kelime genel olarak bir kitap veya makalenin ismini²² tanımlamanın yanı sıra bir kişinin ya da nesnenin vasfını²³ da tanımlar. *İbretnüma-yı Âlem*’in üçüncü sayısında “*ihhtar*” başlıklı yazıyı takip eden “*şarivari demek ne demek*” başlıklı yazı bu konuda açıklayıcıdır:

“şarivari eğlence manasına tercüme olunduğu takdirde manası değiştirilmiş olur çünkü lûgat be lûgat tercüme edersek pek çok şamata yahut gürültü eden demektir fakat asıl mana-yı hakîkisinin bedhuyuları tarik-i edebe ithâl edici olduğu anlaşılmalıdır bazılar tarafından şarivari yolunda olunan evraka rezalet ve terbiye-i umûmiyi ihlâl edici unvanı verilmekte olduğundan bizim dahi bundan evvel çıkardığımız iki nüshalarımızda bu tarike sülûk etmiş olduğumuz vechle beray-ı tebriyye-i nâmus-ı şarivari hakkında olan mütâla’amızı ber-vech-i âti beyan ederiz (...)”²⁴

Yazıda yer alan “*şarivari yolunda olunan evraka rezalet ve terbiye-i umûmiyi ihlâl edici unvanı verilmekte olduğundan*” ibaresi “unvan” kelimesinin ad veya isimden ziyade niteliği tanımlamak için de kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca yazıda geçen “*bundan evvel çıkardığımız iki nüshalarımızda bu tarike sülûk etmiş olduğumuz*” ifadesi ile derginin nitelik bakımından “şarivari”yi hedeflediği, isim olarak kullanmadığı da anlaşılmaktadır. Genel olarak derginin hiçbir zaman “Şarivari” ismi ile yayımlanmadığı ve derginin isminin *İbretnüma-yı Âlem* olduğu açıktır.²⁵

²¹ Derginin ilk iki sayısından sadece 2. sayı tam olarak koleksiyonlarda yer alır. 1. sayının ise 1 ve 2. sayfaları tam, 3. sayfanın ise çok az bir kısmı mevcuttur. Bu genelleme mevcut sayfalar üzerinden yapılmaktadır.

²² Şemsettin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, s. 904.

²³ Ali Nazîmâ-Faik Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lügati*, (haz.) Neşat Birinci...(ve başk) Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005, s. 545.

²⁴ “Şarivari demek ne demek”, *İbretnüma-yı Âlem*, Sayı:3, 2 Cemaziyelevvel 1288 (20 Temmuz 1871), s.1.

²⁵ Çeviker, kitabında *İbretnüma-yı Âlem* dergisi için ayrı bir başlık açmıştır. *Şarivari* ve *İbretnüma-yı Âlem* şeklinde iki ayrı başlık açılması bu iki derginin birbirinden farklı periyodikler olduğunu göstermez. Çünkü her iki dergiye ilişkin bilgiler ikinci el kaynaklara dayanmaktadır. *Şarivari* dergisi için Ragıp Özdem, *İbretnüma-yı Âlem* dergisi için de Selim Nüzhet Gerçek kaynak olarak kullanılmıştır. Bkz. Çeviker, s.125.

Yayın serüveni iki sayı ile sınırlı kalmış bir mizah dergisi olan *İbretnüma-yı Âlem*'in²⁶ yayımlanma sürecine ilişkin Türk Basın Tarihi literatüründe var olan bilgi sınırlıdır. Önce *Kevkeb-î Şarki* sonra *İbret* gazetelerini çıkaran Aleksan Sarrafyan gazetesini İskender Bey'e kiralamış ve gazete mizah dergisine dönüştürülerek *İbretnüma-yı Âlem* ismi ile yayımlanmıştır.²⁷ Literatürde yer almayan bilgi ise derginin kapatılmasına ilişkin süreçtir. Derginin kendisinin ifade ettiğine göre kapatılma gerekçesi imtiyazının bulunmamasıdır.

Bir süreli yayının çıkarılmasına ilişkin hükümler 1864 Matbuat Nizamnamesi ile düzenlenmiş ve bu nizamnamenin 1. maddesine göre de gazete çıkarmak ruhsata bağlanmıştır. *İbretnüma-yı Âlem* dergisinden önce yayımlanan *Terakki, Asır, Terakki Eğlence* mizah dergilerinin günlük bir gazetenin eki olması, *Letâif-i Âsar*'ın *Asır* gazetesinin imtiyazı alınarak yayımlanması ve de *Diyojen*'in Fransızca *Le Diogene*'in Türkçe nüshası olarak yayın hayatına başlaması²⁸ dikkate alındığında *İbretnüma-yı Âlem*'in kapatılma nedeninin uygun olduğu düşünülebilir. Bu durum *İbret*'in Aleksan Sarafyan tarafından İskender Bey'e kiralanmayıp satıldığı ya da *İbretnüma-yı Âlem*'in *İbret*'ten farklı yeni bir süreli yayın olduğu sonucunu akla getirmektedir. Öbür taraftan bu durum derginin kendisinin de ifade ettiği gibi "bahane" edilmiş de olabilir.

İbretnüma-yı Âlem'in sahibi kaynaklara göre İskender Bey'dir ki gazete üzerinde de "İskender" imzası bulunmaktadır. Dergide yer alan bu imzanın dışında İskender Bey hakkında bir bilginin bulunmaması bu kişinin kimliği hakkında soru işaretleri oluşturmaktadır. Dönemin basın camiası içerisinde "İskender" isminde bir şahsın varlığına *Hayal* dergisinde rastlanmaktadır. *Hayal* dergisine göre İskender Bey *Tiyatro* dergisinin yazarlarından²⁹ Ancak derginin ikinci sayısının serlevhasında yer alan "(...) mektup ve evrak-ı sâire Zakarya Beykozluoğlu ismine gönderilmelidir"³⁰ ibaresi

²⁶ *İbretnüma-yı Âlem*, 7 Safer 1288 (28 Nisan 1871) ile 13 Ramazan 1288 (26 Kasım 1871) tarihleri arasında toplam 39 sayı yayınlanmıştır.

²⁷ Nesimi Yazıcı, "İbret", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 21, 2000, s.368. Ayrıca bkz. M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 2005, s. 228. Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.27.

²⁸ *Diyojen* dergisi 1871 Devlet Salmamesi'nde Fransızca yayınlanan gazeteler bölümünde yer almaktadır: "*Diyojen, haftada bir defa Fransızca ve Türkçe Beyoğlu'nda çıkar*" bkz. *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, Darü't-Tibaatü'l-Amire, İstanbul, 1288, s.207.

²⁹ "İhtar", *Hayal*, Sayı:86, 20 Temmuz 1290 (1 Ağustos 1874), s.1.

³⁰ *İbretnüma-yı Âlem*, Sayı:2, 13 Safer 1288 (4 Mayıs 1871), s.1.

Tanzimat Mizahının “Şarivari”Leri: Şarivari Ya Da İbretnüma-Yı Âlem (1871) Ve Şarivari Medeniyet (1874) Mizah Dergileri

yayıncı hakkında başka bir varsayım ortaya koymaya olanak sağlar. Zakarya Beykozluyan, *Lâtife* dergisinin yanı sıra Gazanfer İbar’a göre *Meddah* dergisinin de yayıncısıdır.³¹ *Meddah* dergisinin üzerinde yer alan imza ise “Aristoteles” şeklindedir. Bu bilgiye göre Zakarya Beykozluyan’ın yayıncılık hayatında kendi isminin dışında takma isimle dergi yayımladığı ve *İbretnüma-yı Âlem*’i “İskender” imzası ile çıkardığı ileri sürülebilir. Bu iddiayı destekleyecek bir diğer ayrıntı ise gazetelerde yer alan imzaların sadece isim şeklinde; *Terakki*’de Ali Raşid, *Diyojen* ve *Hayal*’de Teodor Kasab, *Letâif-i Âsar*’da Tefik, *Basiret*’te Ali gibi yazılması, “bey” veya “efendi” gibi unvanların gazete ve dergilerde yer almamasıdır. Söz konusu durumda *İbretnüma-yı Âlem*’de yer alan imza “İskender Bey” değil sadece “İskender”dir ki sonuna “bey” unvanı araştırmacılar tarafından eklenmiş gibi gözükmemektedir. Bu ifadeden derginin sahibinin *Tiyatro* dergisi yazarı “İskender” mi olduğu yoksa tarihi bir şahsiyet mi –Aristoteles’de olduğu gibi- olduğunu tespit etmek zordur.

İki sayılık yayın hayatında *İbretnüma-yı Âlem*’in mizah anlayışı ya da dergi içeriği aynı dönem yayımlanan mizah dergilerinden farklı değildir. 4 sayfaya 3 sütun tasarlanmış olan derginin içeriğini Fransa-Prusya savaşı başta olmak üzere kadınların toplumsal hayatta yaşadıkları sorunlar, Şirket-i Hayriye vapurları, konsolid ve kurbanları gibi konular oluşturmaktadır. Özellikle derginin ikinci sayısında yer alan “*pariste kusur kalan farelerin mösyö tiyre verdikleri lâhiyanın tercümesidir*” başlıklı yazı derginin mizah anlayışına ışık tutabilir mahiyettedir:

“(…) dünya dünya olalı çok yerde pek çok muhâsaralar olmuştur bunu sizin tevârih dediğiniz kitapların yağlı yapraklarını aç kaldığımızda kemirdiğimiz vakit okuduk hele yakın vakitte muhâsara olan şehirleri bir mesel tutalım (...) ve sâire az ve çok vakit muhâsarada kaldılar bunların hangisinde bize kast olundu ve hangisinde şimdiki kadar telefata duçar olduk fi’l-vâki’ bakla ekmeği ve beygir eti yenildiğini işitmiş idik ama fare eti yendiğini bilmez idik kedileri yesinler bak ona memnun oluruz fakat bizim gibi cürmsüz hayvancıkların yenmesinde ne lezzet var (...)”³²

Derginin mizah anlayışına ilişkin bir diğer örnek ise “*modayı seven bazı kadınlar*” imzası ile yayımlanan yazıdır:

³¹ Gazanfer İbar, *Şa Şa Şa’dan Çapkın Kıza: Müstesna Yayınlar*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s.14.

³² “Pariste kusur kalan farelerin mösyö tiyre verdikleri lâhiyanın tercümesidir”, *İbretnüma-yı Âlem*, Sayı:2, 13 Safer 1288 (4 Mayıs 1871), s.2.

“(…) kocamıza esir gibiyiz hele o ki valide ve peder elinden dâd u feryad! Bazı kere defî gam zamanında Kalpakçılar başına gideriz orada dahi boş gezen beylerin elinden çektüğimizi bir Mevla bilir seyir yerlerinde her nerede gölgeli bir yer var ise onu dahi erkekler zabt etmiş olduğundan güneş amûden kafamıza inip beynimizi eritiyor elhasıl karı dendi mi erkekler arasında zerre kadar itibarı yoktur (...)”³³

İbretnüma-yı Âlem dergisi serlevhasında belirttiği gibi resimli yayımlanmıştır. Koleksiyonlarda tam nüshası bulunan ikinci sayının dördüncü sayfasında müvezzileri konu alan renkli bir karikatür yer almaktadır.

RESİM 1: “Suplîmen! Fer du bosfor novel dö pari sikunet suplîmen levant times kör miskinler ortalık sût limandır bağırlılar herkesin üstünü başını yırtıyorlar” *İbretnüma-yı Âlem*, Sayı:2, 13 Safer 1288 (4 Mayıs 1871), s.4.

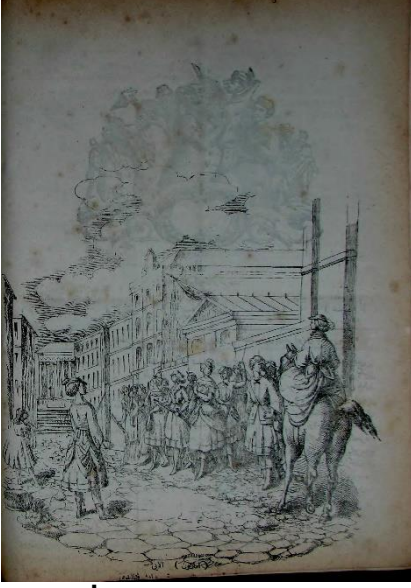
Bu karikatür, Türkçe mizah dergileri arasında *İbretnüma-yı Âlem* dergisini karikatür yayımlayan ilk dergi yapmaktadır.³⁴ Türkçe mizah dergileri içinde ilk karikatür benzeri resim *Terakki Eğlence* dergisinin isimsiz yayımlanmış 18 Şubat 1871 tarihli 10. sayısında yer

³³ “Kadınlar tarafından matbaamıza gelen varakadır”, *İbretnüma-yı Âlem*, Sayı:1, 7 Safer 1288 (28 Nisan 1871), s.2.

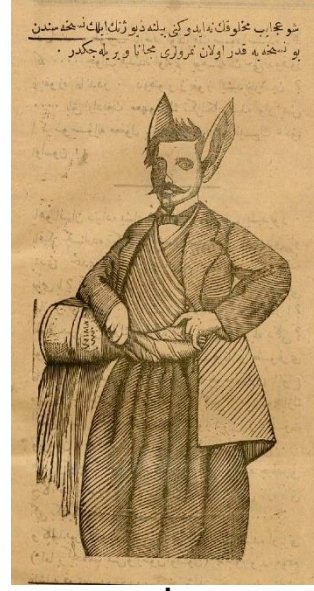
³⁴ Derginin ilk sayısında karikatür olup olmadığı tespit edilemediğinden *İbretnüma-yı Âlem*'e karikatür yayımlayan ilk Türkçe mizah dergisi gözü ile bakılması doğru olacaktır.

**Tanzimat Mizahının “Şarivari”Leri: Şarivari Ya Da İbretnüma-Yı Âlem
(1871) Ve Şarivari Medeniyet (1874) Mizah Dergileri**

almaktadır. “Amazon Alayı” lejandlı bu resim (RESİM 2), büyük ihtimalle Batılı gazetelerden alınmıştır ve mizahi açıdan karikatür olarak tanımlanması zordur.

RESİM 2: (Terakki Eğlence), Sayı: 10.
Sayı: 74.

RESİM 3: Diyojen,

Türkçe mizah dergileri içerisinde mizahi açıdan karikatür olarak tanımlanabilecek ilk örneklerden biri de *Diyojen*'in eşek kulaklı Garabet Panosyan çizimidir ki (RESİM 3) derginin 8 Aralık 1871 tarihli 74. sayısında yayımlanmıştır. Bu açıdan ele alındığında *İbretnüma-yı Âlem*'in karikatürü Türkçe mizah dergileri içerisinde bir ilktir.³⁵

Türk Basın Tarihi literatüründe Ragıp Özdem'e atfen *Şarivari* olarak bilinen derginin aslında *İbretnüma-yı Âlem* olduğu ve iki sayılı bir mizah dergisi olduğu açıktır. Öyleyse Türk Basın Tarihi içerisinde “Şarivari” ismi ile yayımlanmış başka bir dergi olma ihtimali var mıdır? *Şarivari* isimli bir derginin varlığından bahseden kaynaklardan birisi de Dilek Çetindaş'tır:

“(…)Stepanyan, Ermeni harfli olarak yayımlanan Türkçe Periyodikler içerisinde *Şarivari* gazetesinin de ismini belirtir (Stepanyan,2005) (…)

³⁵ *İbretnüma-yı Âlem*, üçüncü sayısından itibaren politika gazetesi olarak yayınına devam etmesine karşın karikatür yayımlamaya devam etmiştir. Dergi, 7, 8, 9 ve 10. sayfalarının dördüncü sayfalarında birer karikatür yayımlamıştır.

1874 yılında yayımlanan İzmir’de bu isimli bir gazetenin mizahi varlığı, yabancı konsoloslukların eleştirilmesi amacıyla, Şura-yı Devlet Bidâyet Mahkemesi Reisi Sait Bey tarafından 1889 yılında kaleme alınan Sefirler ve Şehbenderler adlı kitabın mizahî olan ikinci bölümünde geçmektedir. (Sait Bey, 1889). 1876’da 5 sayı yayımlanabilen bir diğer Şarivari isimli periyodik ise Fransız Büyükelçiliği’nin Belçika’da aynı isimle yayımlanan periyodiklerinin isim hakkına mugayir olduğu yönündeki başvurusu üzerine kapatılır (...)”³⁶

Stepanyan’ın belirttiği gibi 1876 yılında İstanbul’da “Şarivari” ismi ile yayımlanmış bir mizah dergisi bulunmaktadır. 28 x 21 cm ebadında 8 sayfa olarak haftada üç gün çıkan dergi Ermenice-Ermeni Harfli Türkçe şeklinde yayımlanmaktadır. Hagop Hacıyan’ın sahibi olduğu dergi 50 sayı yayımlanmıştır.³⁷ Bu derginin yayın dilinin Ermenice-Ermeni Harfli Türkçe olması Türkçe mizah basını içerisinde tasnif edilmesine engeldir. “Şarivari” isimli derginin varlığına dair Çetindaş tarafından kaynak olarak gösterilen, Türk Basın Tarihi’nde “Lastik Sait” olarak bilinen Şura-yı Devlet Bidâyet Mahkemesi Reisi Sait Bey’in Sefirler ve Şehbenderler eserinde yer alan kısım ise şu şekildedir:

“(Joie de la maison) yani (neşat hane) unvanlı bir tiyatro oyununda istihsal zevk ve neşat ve def’i gam u keder hususunda derece-i sâi ve gayretini isbaten bir adam diyorki “sefaretlerden uzak bir mahalde ittihaz-ı meskenle diplomasi haberleri muâmelâtı hakkında sayfalar dolduran gazetelerin haneme duhulünü katiyen men ettim. Şarivari gazetesinin resimleri ve cinasları politikaya taalluk eylemekle onun dahi abonmanını kestim”³⁸

Eserinin bu kısmında Sait Bey bir tiyatro oyunundaki diyalogu aktarmaktadır. Söz konusu olan *Joie de la maison* isimli oyun 1873 yılında Fransız Tiyatrosu tarafından sahnelenmiştir.³⁹ Oyunun sahnelendiği 1873 yılında “Şarivari” isimli bir periyodığın bulunmadığı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Ayrıca bu yayının Ermeni Harfli Türkçe Şarivari dergisi olmadığı da açıktır. Metnin yer aldığı kitabın ise 1889/1890 yılında basıldığı ve bu yıllarda Osmanlı

³⁶ Çetindaş, s. 223.

³⁷ Hasmik A. Stepanyan, *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası (1727-1968)*, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2005, s.582-583. Ayrıca bkz. Zakarya Mildanoğlu, *Ermenice Süreli Yayınlar 1794-2000*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.48.

³⁸ Said Bey, *Sefirler ve Şehbenderler*, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul, 1307, s.87.

³⁹ Metin And, “Eski İstanbul’da Fransız Sahnesi”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, 1970, s.82.

Tanzimat Mizahının “Şarivari”Leri: *Şarivari* Ya Da *İbretnüma-Yı Âlem* (1871) Ve *Şarivari Medeniyet* (1874) Mizah Dergileri

topraklarında mizah dergisi yayımlanmasının yasak oluşu fiziki olarak “Şarivari” isimli bir derginin varlığını imkânsız kılmaktadır. Sait Bey’in eserinde yer verdiği “şarivari” kelimesi ile bir mizah dergisini değil içeriği mizah olan tematik bir süreli yayını kast ettiğini söylemek mümkündür.

Dilek Çetindaş’ın aktardığı 1876’da Fransız Büyükelçiliği’nin başvurusu ile kapatılmış 5 sayılık *Şarivari* isimli bir dergiye ilişkin ne kaynaklarda ne de arşivlerde bir veri bulunmaktadır. Çetindaş’ın bu bilgi için bir kaynak göstermemiş olması da bilgiyi teyit etmeyi zorlaştırmaktadır.

“*Şarivari*” isimli bir derginin varlığından bahseden bir başka kişi ise Münir Süleyman Çapanoğlu’dur. İlk Türk karikatüristi olan Ali Fuad Bey’i kaynak gösteren Çapanoğlu’nun naklettiği olay şöyledir: “(...) *Said Paşa’nın Ferit Bey namında bir kardeşi vardı ki o da gazeteciliğe heves etmişti. İsmi hatırimda kalmadı, günün birinde bir gazete çıkardı. Talihe bak ki bir tane bile alan olmadı. Bunun üzerine Ferit Bey kızdı. “Şarivari” diye bir mizah gazetesi çıkarır, Andon isminde bir zevzek vardı, onunla beraber, gazeteleri bir arabaya yüklettiler, kendileri de bindiler etrafa saç a saç cümlesini tükettiler.*...”⁴⁰

Mehmet Said Paşa’nın küçük kardeşi olan Ferit Bey’in⁴¹ hüsrarla sonuçlanan gazetecilik macerası başka kaynaklarda yer almamasının yanında olayın tarihine ilişkin bir bilginin de bulunmayışı durumu doğrulamayı zorlaştırmaktadır.

Gelinen bu noktada eldeki veriler üzerinden Türk Basın Tarihi literatüründe “Şarivari” ismi ile yayımlandığı belirtilen derginin aslında *İbretnüma-yı Âlem* dergisi olduğu aşikârdır. Böyle bir yanılığın ortaya çıkmasındaki en önemli etken ise “şarivari” kelimesinin kullanım şeklidir. Bunun dışında net bir şekilde 1870-1877 yılları arasında “Şarivari” ismi ile yayımlanmış bir Türkçe mizah dergisinin olmadığını söylemek zordur; ancak olmama ihtimali de güçlüdür.

⁴⁰ Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, Hür Türkiye Dergisi Yayınları, İstanbul, 1962, s.43.

⁴¹ Ferit Bey hakkında bilgi Sicill-i Osmanî’de bulunmaktadır: “*Tahran maslahatgüzarı Ali Namık Efendi’nin oğlu ve sadrazam Mehmed Said Paşa’nın küçük kardeşidir. Kalemde yetişerek tahrir-i emlak hizmetlerinde bulunarak nihayet tahrir-i emlak müdürü oldu. 4 Cemaziyevvel 1300’de (13 Mart 1883) vefat eyledi. Yahyâ Efendi Türbesi’nde medfundur. İşe elverişli ve kabiliyetliydi*”. (IV.19). Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (yay. haz.) Nuri Akbayar, (eski yazıdan akt.) Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, Cilt 2, s.520-521

2.1. *İbretnüma-yı Âlem*'de “Şarivari”

İbretnüma-yı Âlem dergisinin “şarivari” kavramı ile kurduğu ilişkinin ve kullanım biçiminin ortaya konulması bu kavramın Türk Basın Tarihi'ndeki yerinin belirlenmesi açısından yol göstericidir. Bu noktada *İbretnüma-yı Âlem* dergisini önemli kılan unsur, derginin yayın tarihinin Türkçe mizah basınının doğuşu dikkate alındığında erken kabul edilebilecek bir tarih olmasıdır ki bu kavrama yaklaşım ve algılanma biçimi hakkında dergiyi en erken kaynaklardan birisi haline getirmektedir. Kavram ile ilgili yaklaşımın ipuçlarını derginin üçüncü ve dördüncü sayısında yer alan “*şarivari demek ne demek*” başlıklı yazıda bulmak mümkündür. Öncelikle dergi “şarivari” kavramını tanımlama gereği duymuştur. Kavramın “eğlence” ya da “pek çok şamata veyahut gürültü eden” şeklinde tercüme edilmesinin “şarivari”nin asıl manasını göz ardı etmek olduğunu belirtmiştir. *İbretnüma-yı Âlem*'e göre “şarivari”; “*bedhuyları târik-i edebe idhâl eden*” bir olgudur. Bu tanımlamanın kelimenin orijinali olan “charivari” ile uyduğu açıktır. Bu iki kavramın farklılaştığı nokta ise hedef kitesidir. “Charivari”den farklı olarak “şarivari”nin hedef kitlesinde bir ayrım gözetilmemektedir. Dergiye göre “şarivari” herkes içindir ve hem akıllı hem cahil insan için bir “hoca” işlevi görür. *İbretnüma-yı Âlem*, “şarivari” kavramını aynı zamanda “mizah dergisi” olarak da tanımlamaktadır. Bu tanımlamada “mizah dergisi” “şarivari”nin işlerlik kazandığı alandır. Toplumsal kontrol biçimi olan “charivari” kavramının “şarivari” şeklinde “mizah dergisi” olgusunu tanımlar hale gelmesinde kuşkusuz *Le Charivari* dergisinin etkisi büyüktür.

3-Medeniyet'in Şarivarisi: *Şarivari Medeniyet*

1870-1877 yıllarını kapsayan Tanzimat mizahı döneminde “şarivari” kelimesine dergi ismi içerisinde yer veren tek periyod *Şarivari Medeniyet* dergisidir. *Medeniyet* gazetesinin mizah eki olarak yayımlanan *Şarivari Medeniyet* dergisinin sahibi ise Eğribozlu Mehmet Arif'tir. Türk Basın Tarihi'ne “Arifaki” lakabıyla geçmiş olan Mehmet Arif, ilk resimli Türkçe gazete olan *Ayine-i Vatan* ve *İstanbul* gazetelerinin de sahibidir.

Selim Nüzhet Gerçek'e göre Türkiye'de “*resimli neşriyatın hakiki babası*”⁴² olan Mehmet Arif, döneminde gazetecilik alanında farklı uygulamalarla isminden söz ettirmiş bir kişidir. Bu uygulamalardan birisi gazetesi *Medeniyet*'in ebadını dönem

⁴² Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Gazeteciliği*, Matbuat Cemiyeti (Devlet Matbaası), İstanbul, 1931, s.67.

**Tanzimat Mizahının “Şarivari”Leri: Şarivari Ya Da İbretnüma-Yı Âlem
(1871) Ve Şarivari Medeniyet (1874) Mizah Dergileri**

gazetelerinin ebatlarından daha büyük boyda bastırmasıdır. Söz konusu girişimi sadece *Medeniyet* gazetesi için değil sahibi olduğu *Şems* gazetesi için de hayata geçirmiştir:

“Eğribozlu Arif ki, Arifaki ismile ün almıştır. (Karagöz) gazetesi sahibi Rahmetli Ali Fuat Bey, Arifaki için dolandırıcı derdi. Günün birinde o zamana kadar emsali görülmemiş büyüklükte, belki de 1.5 metre boyunda (Şems) isimli bir gazeteyi 2-3 günde basarak sokaklarda araba ile dağıtmış ve bu yüzden epeyce abone yapmış. Ali Fuat Beyin verdiği malumata göre 2 inci sayısında çıkarmamış. Sonradan Filip Efendile birleşerek (İstanbul) isimli gazeteyi Ayine-i Vatan ruznamesine karşılık olarak çıkarmış.”⁴³

Çapanoğlu'nun aktardığı bu olayda Ali Fuat Bey'in düşüncülerinin Selim Nüzhet Gerçek kadar olumlu olmadığı ortadadır. Ali Fuat Bey kadar açık ifade etmemiş olsa da Mehmet Arif'in bu girişimini tasvip etmeyen bir başka kişi de Teodor Kasap'tır. *Hayal* dergisinin 4 Eylül 1290 (16 Eylül 1874) tarihli 99. sayısında *Medeniyet* gazetesinden şu şekilde bahseder:

“- aman yeni bir gazete çıkmış gördünüz mü?

- evet gördüm

- ismi de medeniyet imiş?

- malum.

- şimdiki alafranga binalarda camlar büyüdü de onun için

- camların büyümesinden gazetelere ne?

- yani basiret şark yetişmiyor da.....”⁴⁴

Teodor Kasap'ın *Medeniyet* gazetesinin ebadı üzerinden ortaya koyduğu “perde” teşbihi *Hayal*'in 103. sayısında görsel hale getirilir:

⁴³ Çapanoğlu, s. 60.

⁴⁴ *Hayal*, Sayı: 99, 4 Eylül 1290 (16 Eylül 1874), s.2.

RESİM 4: “- a kuzum bu çarşaflık ben perdelik isterim.
- perde de olur baksanıza yolludur.”

Hayal, Sayı: 103, 18 Eylül 1290 (30 Eylül 1874), s.4.

Gerçek'in ifadesi ile “resimli neşriyatın hakiki babası” olan Mehmet Arif, mizah dergisi yayıncılığına da el atmış, *Şarivari Medeniyet* dergisini sahibi olduğu *Medeniyet* gazetesinin mizah eki olarak 13 Ramazan 1291 (24 Ekim 1874) tarihinde yayımlamıştır. Aynı tarihli *Medeniyet* gazetesinde derginin yayımlandığına ilişkin bir ilan da yer almaktadır; “bu resimli nüshadan mâada resimli bir şarivari nüshası dahi neşr olunmuştur”⁴⁵.

Literatürde *Şarivari Medeniyet* dergisine ilişkin bilgiler oldukça sınırlıdır. Dilek Çetindaş, dergi hakkında şu bilgileri vermektedir:

“*Şarivari Medeniyet* ise Mehmet Arif Efendi'nin imtiyaz sahipliğinde çıkarılır. Haftada bir yayımlanacağı belirtilen gazete, ancak 3 sayı yayımlanabilmiştir. Dört sayfalık büyük boy bir gazetedir. Üç sayı İstanbul Taksim Atatürk Kitaplığı'nda mevcuttur.”⁴⁶

⁴⁵ “İhtar”, *Medeniyet*, Sayı: 3, 13 Ramazan 1291 (24 Ekim 1874), s. 24. İ.İ.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS1509.

⁴⁶ Çetindaş, s. 223.

Tanzimat Mizahının “Şarivari”Leri: *Şarivari Ya Da İbretnüma-Yı Âlem* (1871) Ve *Şarivari Medeniyet* (1874) Mizah Dergileri

Turgut Çeviker’in dergi hakkında verdiği bilgiler ise dergi künyesinde yer alan bilgiler ile sınırlıdır. Tek sayısını görebildiğini belirten Çeviker, dergi hakkında aktardığı bilgiler için Cemal Kutay’ı kaynak göstermiştir:

“Cuma akşamları” (3. sayıyla birlikte) “Çarşamba günleri, akşamleyin haftada bir defa yayımlanır”. 13.10.1874-1874. 1-5. sayı. Sahibi: Mehmet Arif Efendi. Yönetim Memuru: Lâtif Efendi. “Yönetim adresi: Vezir Caddesi, numara 46. İlanlar pek ucuz fiyatla basılır. Eğitim ve edebiyatla ilgili olan evrak parasız kabul edilir. Basımevi: Babıâli Caddesi numara 25. sayısı 40 paradır.” İstanbul. Orta boy. 2 sütun, 4 sayfa. *Şarivari Medeniyet*’in karikatürleri imzasızdır. Bu gazetenin bir sayısını görebildik. Yeterli bilgiden yoksun olduğumuz için Cemal Kutay’ın ayrıntılı yazısından yararlanıyoruz (...)”⁴⁷

Cemal Kutay, *Nelere Gülerlerdi* isimli kitabında *Şarivari Medeniyet* dergisinin beş sayı yayımlandığını ve “Şarivari”nin aslının Fransa’da III. Napolyon ile mücadele ettiği için çıkmasına müsaade edilmeyen bir dergi olduğu anlaşılınca Fransız Sefareti’nin müracaatı üzerine Hariciye Nezareti’nin “ya adı değişsin, ya kapatılsın!” talimatı ile yayınına son verildiğini belirtmektedir.⁴⁸ Bugün koleksiyonlarda *Şarivari Medeniyet* dergisinin ilk üç sayısı mevcuttur. Kutay’ın belirttiği gibi beş sayı çıkıp çıkmadığını teyit etmek zordur. Derginin üçüncü sayısından sonra gerek *Medeniyet* gazetesinde gerekse de dönemin diğer gazetelerinde *Şarivari Medeniyet* hakkında bir yazının bulunmaması derginin yayın hayatını üç sayıdan sonra sürdüremediğini düşündürmektedir.⁴⁹ Derginin kapanması konusunda ise Kutay’ın vermiş olduğu bilgiler tamamen yanlıştır. *Şarivari Medeniyet* dergisinin isim noktasında III. Napolyon’la mücadele eden Fransa’daki bir derginin ismi ile aynı olması üzerine Fransız Sefareti’nin başvurusu üzerine kapatılmasının tarihsel olarak imkanı bulunmamaktadır. Çünkü *Şarivari Medeniyet* dergisinin yayımlandığı tarihte yani 1874’te Fransa’da III. Napolyon’un tahttan indirilip III. Cumhuriyet’in ilan edilmesinin ve de III. Napolyon’un ölümünün üzerinden neredeyse bir yıl geçmiştir. Tahttan indirilmiş ve ölmüş bir imparator ile “mücadele” eden bir derginin isminin kullanılmasından acaba hangi cumhuriyetin sefareti rahatsız olabilir? Cemal Kutay’ın verdiği bilgiler için “esin kaynağı”nın Osmanlı

⁴⁷ Çeviker, a.g.e., s. 127-128.

⁴⁸ Cemal Kutay, *Nelere Gülerlerdi*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 67.

⁴⁹ Ancak Kutay derginin dördüncü sayısının özel arşivinde bulunduğunu belirtmekte, beşinci sayıya dair bir bilgi vermektedir. Ancak kitabında derginin mizah anlayışına dair verdiği örnekler ilk üç sayıdandır.

Arşivi'nde yer alan bir evrak olduğu varsayımı ileri sürülebilir. 29 Aralık 1885 tarihli evraka göre Paris'te yayımlanan "Şarivari" mizah dergisi Osmanlı Devleti aleyhinde "muzır resim ve makalat" yayımladığı için "men-i ithal" edilmiş ancak Paris Sefiri Sait Paşa'nın derginin sahibinden Osmanlı Devleti aleyhinde yayın yapmayacağına dair resmi teminat almasına karşın aleyhte yayınlarına devam ettiği için tekrar yurda girişi yasaklanmıştır.⁵⁰

4 sayfaya 3 sütun tasarlanan *Şarivari Medeniyet* dergisi ilk sayısında haftada bir defa cuma günleri yayımlanacağını belirtmiştir. Ancak yayın periyodu ikinci sayısında çarşamba ve cumartesi günleri olmak üzere haftada ikiye çıkarılmıştır. Üçüncü sayısında ise tekrar haftada bir çarşamba günleri şeklinde düzenlenmiştir. İkinci ve üçüncü sayısında yönetim yeri olarak Vezir Caddesi numara 46, matbaa olarak da Bab-ı âli caddesi numara 25 adresi verilmiştir. Derginin idare memuru ise Lütfi Efendi'dir.⁵¹ Derginin yıllık abone ücreti 1 Osmanlı Lirası, nüshası ise 40 paradır. Nüsha satış bedeli dönem mizah dergileri ile aynı olmasına karşın yıllık abone bedeli mevcut dergilerin taşra için belirledikleri bedelden bile yüksektir.⁵²

RESİM 5: *Şarivari Medeniyet* dergisi serlevhası, Sayı: 1, 13 Ramazan 1291 (24 Ekim 1874)

⁵⁰ BOA, HR.TH., Kutu: 60.Gömlek: 46. M-29.12.1885.

⁵¹ Çeviker'de bu bilgi yanlış tercüme sonucu "yönetim memuru Lâtif Efendi" şeklinde yer alır. Bkz. s.127-128. Selim Nüzhet Gerçek de derginin idare memurunun Lütfi Efendi olduğunu belirtmektedir: "(...)Giritli Lâtifi Bey isminde de bir zat kendisiyle beraber çalışmış.(...)". Bkz. s.67-68.

⁵² 1 Osmanlı Lirası yaklaşık 5 mecrediye tekabül etmektedir. Bu dönemde yıllık abone bedeli *Hayal*'in İstanbul için 3, taşralar için 4.5 mecrediye, *Lâtife*'nin İstanbul için 3, *Tiyatro*'nun İstanbul için 3 mecrediye şeklindedir. Taşralar için dergiler tarafından abonelik bedellerine posta ücreti de ilave edilir.

Tanzimat Mizahının “Şarivari”Leri: Şarivari Ya Da İbretnüma-Yı Âlem (1871) Ve Şarivari Medeniyet (1874) Mizah Dergileri

Şarivari Medeniyet, ilk sayısında yer verdiği “başlangıç” başlıklı yazıda amacını “şarivari yolunda” olmak şeklinde tanımlamış ve içeriğinin “(...)gazetemiz sair şarivariler yani Hayal Tiyatro Letâif ve Lâtife gibi dırıltı ve zırıltı olmayacağı(...)”⁵³nı belirtmiştir. Bu “iddialı” çıkışa ilk cevap veren Lâtife dergisi olmuştur:

“medeniyet gazetesinin şarivarisinin neşr olunmaya başladığını işittiğimizden birinci nüshasını celble mütalaa eyledik vakıa tenâsüb endam ve kıyafetine ve gerek resimleriyle münderecatının letafetine hiç diyecek olmadığı cihetle yalnız vâdî-i tebrikte işbu iki beyiti îrad ve iktifâ eyledik

medeniyet şarivarisini tebrik ederiz
yüzünü çaylağa taklit ile kuzgunlaşmış
bir elinde sıpası var bir elinde sopası
doğrusu sîretine sureti uygunlaşmış”⁵⁴

Lâtife dergisi Şarivari Medeniyet dergisini karşılama yazısında eleştirisini derginin serlevhası üzerinden ortaya koymuştur. Serlevhadaki resimden hareketle derginin sahibi Mehmet Arif’in karakteri (sîreti) ile simsiyah (kuzgunlaşmış) çaylak imgesi arasında ilişki kurulmuştur. Şarivari Medeniyet dergisini hoş karşılamayan bir diğer dergi de Hayal’dır:

“- aman karagöz! medeniyet gazetesi cuma günü şarivari diye bir şey çıkarmış gördün mü?

- evet gördüm neden sordun?

- canım sanki okudun mu neden bahs ediyor demek isterim

- okudum ama bir şey anlayamadım

- anlaşılmaz şey olur mu? ne yazmış?

- başına başlangıç yazmış

- işte iyi ya başlangıçta ne diyor?

- her şeyde bir başlangıç olduğu gibi biz de başlangıç yazmayı murad ettik ve yazdık diyor.

(...)- hem şimdi ciddi gazetelerin eğlence namıyla birer de yardağı olmak modadır haberin yok mu? (...)

(...)- ayrıca eğlence çıkarmaya muvaffak olamayanlar gazetelerinin bir miktar mahallini eğlenceye hasr ediyorlar(...)”⁵⁵

⁵³ “Başlangıç”, Şarivari Medeniyet, Sayı:1, 13 Ramazan 1291 (24 Ekim 1874), s.1. İ.İ.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No:

⁵⁴ Lâtife, Sayı:19, 14 Teşrinievvel 1290 (26 Ekim 1874), s.2-3. Hakkı Tarık Us Koleksiyonu Yer No: 0237/1

⁵⁵ Hayal, Sayı: 111, 16 Teşrinievvel 1290 (28 Ekim 1874), s.1.

Hayal'in eleştirisinin *Lâtife*'ye oranla daha naif olduğu söylenebilir. Mizah yapmayı ya da mizah dergisi çıkarmayı bir yetenek olarak kabul eden *Hayal*'e göre *Şarivari Medeniyet* de benzer bir yeteneksizliğin ürünüdür ki satır arasında yine Mehmet Arif'e gönderme yapılmaktadır.

Şarivari Medeniyet dergisinin mevcut üç sayısı incelendiğinde içerik hususunda bir mizah dergisinden çok günlük bir gazete çizgisi izlediği görülmektedir. Derginin birinci ve ikinci sayılarının içeriği daha çok köşe yazısı mahiyetindedir. Birinci sayıda medeni toplum ile bedevi toplumun kıyaslandığı “*medeniyet ve bedeviyet*” başlıklı yazı, ikinci sayıda yer alan dil kullanımının ve tiyatronun önemini anlatan “*lisan*” başlıklı yazı ve aynı sayıda yer alan gazetecilik mesleği üzerine kaleme alınmış “*mübâdele ve mukâbele*” başlıklı yazılar bu duruma örnek verilebilir. Birinci sayıda mizah noktasında dikkat çeken tek yazı “*bir tercüme-i hal*” başlıklı yazıdır:

“takrîben bin sekiz yüz yirmi dört tarihinde Sulukule civarında anası karnından dünyaya bir ayı yavrusu gelivermiş (...) küçükler büyür mesel-i meşhurunca gel zaman git zaman ayı yavrusu büyüyerek semen peyda etmiş (...) bu ayıyı meraklı bir zat mahsusa gidip gördükte bir muhabbet-i pederane hasıl etmekle derhal maiyetine alarak bir müddet sonra li-eclî'l-tahsil İtalyanın Napoli şehrine kadar götürür (...) ayının hamisi ticaret sevdasına düşerek (kehle) toplayıp satmaya girişir ve ayısını da bu vechle kehle toplamaya memur eder ancak ayı kehlelerin irisini ufağını fark edemeyip rast geldiği beyaz siyah büyük küçük kehlelerin cümlesini toplar (...) kehlelerin kıymeti artar! Ayının efendisi ise bu halden yani kehlelerin kıymetlenmesinden canı sıkılarak ayısına müracaatla (...) kehlelerin karma karışık bir surette ayıda toplanmış olduğunu görüp fena halde hiddet eder (...) ayı da (...) dayanamayarak başını alır gider gider gider nihayet Samatyada bir balıkçının hizmetini görmeyi deruhte eder(...) balıkçıya da hilâf-ı merzîsi ihanette bulunduğundan oradan dahi kovulur. Şurasını dersek doğru söz söylemiş oluruz ki mebhûsün-anh olan ayı ayı deyip de geçilecek ayı değildir. İstîdadı bir raddededir ki hâti bir iki gazete veya gazeteci hizmetinde de bulunur doğrusu ya azametli istîdadlı ayıdır. Bakalım ki bundan sonra istîdad-ı kesbîsi kendisini ne hizmette bulunduracaktır.”⁵⁶

⁵⁶ “Bir tercüme-i hal”, *Şarivari Medeniyet*, Sayı:1, 13 Ramazan 1291 (24 Ekim 1874), s.2-3.

Tanzimat Mizahının “Şarivari”Leri: Şarivari Ya Da İbretnüma-Yı Âlem (1871) Ve Şarivari Medeniyet (1874) Mizah Dergileri

Derginin üçüncü sayısı ise içerik noktasında dönemin mizah dergileri ile kıyaslandığında mizah dergisi formatına daha yakındır.⁵⁷ Bu sayıda yer alan yaklaşık üç sayfalık sattığı malın parasını müşterisi hanım efendinin evine yaptığı 19 sefer sonunda alan kumaş satıcısının hikâyesini anlatan “pusula komedyası” başlıklı tiyatro oyunu ve “şuûnat” başlıklı mizahi kısa haberler mizah ürünü olarak kabul edilebilir:

“posta maddesiçün ceride-i havadisle şark beyninde bir düello vuku bulacağı ve bu düelloda şark tarafından basiret şahid olacaksa da ceride-i havadise şahid olacak kimse bulunamadığı mesmûdur.

Efendi kısmının bazen gözü kör olması lazım olduğu gibi hizmetkarların da bazı defa kulakları sağır olmalıdır.

Bir zat bir herifin frenkler niçin suya şarap karıştırıyorlar diye sualine tufanda boğulan insanların kokusu gelmesin için cevabını vermiş”⁵⁸

Bu noktada yukarıda örnekleri yer alan “şuûnat” başlıklı kısa haberlere bir parantez açmak gereklidir. Cemal Kutay, Şarivari Medeniyet dergisinin mizah anlayışını göstermek için bu kısımdan şöyle bir alıntı yapmıştır:

“ŞARİVARİ'nin “küçük haberler” kısmında şöyle bir NOT var: “Bunlar küçük haberlerdir amma, dertleri büyüktür!

Ve, işte birisi: ‘İstanbul’da bulunan dilencilerin şehir içinde nerede çalışacaklarını kendi aralarında kararlaştıracakları öğrenilmiştir. İkinci mesele olarak da taşradan gelen acemi dilenciler mesleğin inceliklerini bilmediklerinden ağılama, sızlama, yalan yere sakatlık ve saire gibi meslek sırlarının haysiyetini payımal ediyorlarmış. Bu sebeple kurulacak cemiyetin taşraya usta dilenciler göndererek oradakileri yetiştireceği ve bu suretle mesleklerinin haysiyetini muhafaza edecekleri haber alınmıştır. Öteki mesleklere nümune-i imtisal olmasını arzu ederiz.”⁵⁹

Cemal Kutay’ın alıntısı Şarivari Medeniyet dergisinde şu şekilde yer almaktadır: *“İstanbulda bulunan dilencilerin yakında bir cemiyet teşkil edip sanatlarının tâmim-i esbabının istihsaline*

⁵⁷ Dergi içeriğinin niteliği noktasındaki tespitlerin ilanlara ayrılmış dördüncü sayfaların dışında kalan ilk üç sayfa üzerinden yapıldığı dikkate alınmalıdır.

⁵⁸ “Şuûnat”, Şarivari Medeniyet, Sayı:3, 9 Şevval 1291 (19 Kasım 1874), s.1.

⁵⁹ Kutay, a.g.e., s.68-69.

çalışacakları rivayet olunuyor."⁶⁰ İki metin arasındaki fark düşündürücüdür.⁶¹

Şarivari Medeniyet dergisinin içeriğinin mizah dergisi çizgisinde olmadığı, dönemin mizah dergileri tarafından da dile getirilmiştir. Örneğin *Lâtife* dergisi durumu; "*medeniyet şarivarisini mütalaa edenler hiç gülmüyorlar*"⁶² ifadesi ile aktarmıştır. İki derginin rakip olmaları göz önüne alındığında *Lâtife*'nin bu ifadesinin rekabetin sonucu olduğu düşünülebilir; ancak 25. sayısında *Lâtife* okuyuculardan konuyla ilgili "imzalı" mektup geldiğinden bahsetmektedir:

*"medeniyet gazetesinin şarivarisini alanlar nâdim ve geriye iade etmek efkârında bulduklarından ve fakat paralarının nereden alınacağını bilemediklerinden bahisle gazete-i mezkure hitaben birçok imzalı bir varaka aldık (...) eğer inanmaz ise gelecek nüshamızda varakayı aynen tab' ederiz."*⁶³

Lâtife dergisi sonraki sayılarında böyle bir varaka yayımlamamıştır; ancak *Şarivari Medeniyet* dergisinin içeriğinin mizahi anlamda yeterli olmadığına ilişkin görüşünde haklılık payı bulunmaktadır. Buna karşın *Şarivari Medeniyet* dergisinin bir mizah dergisi olarak öne çıkan unsuru karikatürleridir. Mevcut olan üç sayıda toplam 9 karikatür yer almaktadır. Çağdaşları olan *Hayal* ve *Lâtife* ile kıyaslandığında *Şarivari Medeniyet* dergisinin karikatürleri teknik açıdan daha iyidir. Büyük ihtimalle batılı gazete ve dergilerden alınarak lejantın değiştirilmesi ile "adapte"⁶⁴ edilen bu karikatürler derginin tasarımı ile bütünlük halindedir ve görselliği de güçlüdür.

⁶⁰ "Şuûnat", *Şarivari Medeniyet*, Sayı:3, 9 Şevval 1291 (19 Kasım 1874), s.1.

⁶¹ Cemal Kutay'ın "mizah yeteneği" ile ilgili faydalı bir çalışma için bkz. Hamdi Özdiş, "Cemal Kutay ve Osmanlı Mizahı", *Kebikeç*, Sayı:17, 2004, s.27-40.

⁶² "Telgraf", *Lâtife*, Sayı: 21, 21 Teşrinievvel 1290 (2 Kasım 1874), s.4.

⁶³ *Lâtife*, Sayı: 25, 23 Şevval 1291 (3 Aralık 1874), s.2.

⁶⁴ Karikatür yayınlamakta "adaptasyon" usulü Osmanlı mizahı içerisinde yaygın kullanılan bir üsluptur. Bu konuyla ilgili yapılmış iyi bir çalışma için bkz. Hamdi Özdiş, "Osmanlı Mizah Basınının İntihalle İmtihanı: Punch or The London Charivari'den "Adaptasyonlar", *Kebikeç*, Sayı:39, 2015, ss.423-442.

Tanzimat Mizahının “Şarivari”Leri: Şarivari Ya Da İbretnüma-Yı Âlem (1871) Ve Şarivari Medeniyet (1874) Mizah Dergileri

RESİM 6: Şarivari Medeniyet Sayı:1, s.1.

RESİM 7: Şarivari Medeniyet, Sayı:2, s.4.

Dergide yer alan iki karikatür ise dikkat çekicidir. Birinci sayının 4. sayfasında yer alan karikatürde elinde gazete tutan insan başlı bir ayı teşhir edilmektedir.

RESİM 8: “inanmazsan gir de bak hele gel ayıya bak....” Şarivari Medeniyet, Sayı: 1, 13 Ramazan 1291 (24 Ekim 1874), s.4.

Bu karikatür derginin aynı sayısında çeşitli işlerle uğraşıp başarılı olamamış bir ayının hikâyesinin anlatıldığı “bir tercüme-i hal” başlıklı yazı ile uyumludur. Burada ayı bedeni üzerine oturtulmuş kafa, *Hayal* dergisinin sahibi Teodor Kasap’a aittir. *Hayal* dergisinin 91. sayısında Karagöz’ün gazeteciliği bırakıp ayıcılığa başlayacağını konu edinen Karagöz-Hacivad muhaveresine⁶⁵ atfen *Şarivari Medeniyet* dergisi bu karikatürü yayımlamıştır.⁶⁶ “bir tercüme-i hal” başlıklı yazıda bahsedilen ayının “bir meraklı zat” tarafından İtalya’nın Napoli şehrine götürülmesi hikâyesi de Teodor Kasap’ın hayat hikâyesindeki Kırım savaşından dönen Alexandre Dumas Père’in kuzeni tarafından Paris’e götürülme⁶⁷ detayı ile örtüşmektedir.

RESİM 9: “mürettipler muharrirler oltacılar açıcılar daha sair beni arayanlar. benim ömrüme dua ettiniz de bu günümü de gördünüz mü”. *Şarivari Medeniyet*, Sayı: 2, 5 Şevval 1291 (15 Kasım 1874), s.2.

Dikkat çekici bir diğer karikatür ise derginin ikinci sayısında yer alır. Cenaze merasimi izlenimi veren karikatürün üst kısmında “hülâsa-i kalam bu son sefer ves-selam” ibaresi yer almaktadır.

⁶⁵ Bkz. *Hayal*, Sayı: 91, 7 Ağustos 1290 (19 Ağustos 1874), s.1.

⁶⁶ Bu bilgi Lâtife dergisinde de yer almaktadır: “*hayal gazetesinin ayıcılığını medeniyet şarivarisi ilk nüshasında taklit ederek insan başlı bir ayı resmi göstermiş(...)*”. Bkz. *Lâtife*, Sayı: 19, 14 Teşrinievvel 1290 (26 Ekim 1874), s.3.

⁶⁷ Turgut Kut, “Teodor Kasap”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 40, Yıl: 2011, s.473.

Tanzimat Mizahının “Şarivari”Leri: *Şarivari Ya Da İbretnüma-Yı Âlem* (1871) Ve *Şarivari Medeniyet* (1874) Mizah Dergileri

Karikatürün barındırdığı unsurlar incelendiğinde elinde gazete tutan boynu zincirli şahsın bir gazete sahibi olduğu ve gazetesinin kapanması sebebiyle bir cenaze merasimi düzenlendiği anlaşılmaktadır. Cemal Kutay’a göre boynunda zincir ile yatan bu kişi Teodor Kasap’tır.⁶⁸ Ancak karikatürün yayımlandığı dönemde *Hayal* dergisine verilmiş bir kapatma cezası bulunmamaktadır. Bu kişinin kimliğine ilişkin bilgi *Lâtife* dergisinde bulunmaktadır:

“(…)- hani medeniyet şarivarisi geçen gün bir cenaze resmi yapmamış mıydı

- evet yapmıştı

- iyi o ne idi bildin mi

- hûlasatü'l'efkâr gazetesi değil midir

- işte öyle işte öyle (...)⁶⁹

Karikatürde cenazesi kaldırılan *Hûlasatü'l Efkâr* gazetesi sahibi Antuvan’dır ki *Hûlasatü'l Efkâr*’ın 1 ay kapatma cezası aldığı bilgisi *Hayal*’in 125. sayısında yer almaktadır.⁷⁰

Mehmet Arif tarafından yayımlanan *Şarivari Medeniyet* dergisinin ne sebeple yayınına son verdiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Yayımlanmış üç sayısı ile Tanzimat mizahı döneminde kısa süreli yayımlanmış bir mizah dergisi olmasının yanı sıra tasarım/mizanpaj noktasında dikkat çekici bir periyodiktir.

3.1. “Şarivari”li Medeniyet

Şarivari Medeniyet dergisinde “şarivari” kavramı, dergi ismi olarak kullanımının dışında çok fazla yer almamaktadır. Mevcut üç sayı içerisinde birinci sayıda yer alan “başlangıç” başlıklı yazıda kullanılan kavram, *İbretnüma-yı Âlem* dergisinde olduğu gibi hem “mizah” olgusunu niteler şekilde hem de mizah dergisi anlamında kullanılmıştır. Yazıda dergi kendisini “şarivari yolunda çıkacak” bir gazete olarak tanımlayarak niteliğinin mizah olduğunu ortaya koymuştur. Aynı yazıda yer alan *Hayal*, *Tiyatro*, *Letâif* ve *Latife* gibi dergilerden “sair şarivariler” şeklinde bahsetmesi ise kavramın aynı zamanda mizah dergisi anlamında kullanıldığını da göstermektedir. Bu kullanıma bir başka örnek ise derginin yayımlanmasına ilişkin *Medeniyet* gazetesinde yer alan ilandaki “şarivari nüshası” ibaresidir. *Şarivari Medeniyet* dergisinin kavramı ağırlıklı olarak “mizah dergisi” şeklinde kullandığını söylemek mümkündür. Bu tarz bir kullanımın

⁶⁸ Kutay, s.46.

⁶⁹ “Muhavere”, *Lâtife*, Sayı: 25, 23 Şevval 1291 (3 Aralık 1874), s. 2.

⁷⁰ Bkz. *Hayal*, Sayı:125, 4 Kanunievvel 1290 (16 Aralık 1874), s.3.

Şarivari Medeniyet dergisine özgü olmadığı, dönemin mizah dergilerinden *Hayal*'de yer alan Hacivat-Karagöz muhaveresinden anlaşılmaktadır:

"- (...) baksana hacivad! Bu yolda eğlence yazan gazetelere Fransızca ne tabir ederler

- karagöz ben onu bilmiştim ama unuttum (...)

- (...) ben sana Fransızca gülünç gazeteye ne derler diyorum(...)

- dur karagöz! Şariva...

- ben buldum be! Şarivari.

- ha şarivari. Onu demek istersin? (...)"⁷¹

Hayal dergisindeki kullanım şekline bakarak "şarivari" kelimesinin dönem mizah dergileri tarafından tematik bir yayın olan "mizah dergisi"ni tanımlamak için kullanılan bir kavram olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Toplumsal bir denetim mekanizmasını imleyen "charivari" kavramı, Türkçe'de "şarivari" formuna dönüşmüş ve "mizah" ile mizahın uygulama alanı olarak "mizah dergisi" olgularını ifade etmek üzere kullanım alanı bulmuştur. Anlamsal olarak birbirlerinden farklılaşmış iki kavram olarak görünse de "charivari" ile "şarivari" kavramları ortak bir olguyu paylaşmaktadırlar. Bu ortak payda en genel "islah etme/hizaya getirme" şeklinde izah edilebilir. Toplumsal yapıyı oluşturan değer, yargı, norm vb. ihlal edildiği noktada yapının tekrar eski haline getirilmesi bunun yanı sıra sürdürülebilmesi ve denetlenmesinde ortaya çıkan "charivari" ile Türkçe mizah dergilerinin "mizah" kavramına yüklediği anlamın örtüşmesi bu iki kavramı aynı paydada buluşturmaktadır. "Şarivari" kavramının Türkçe'ye "mizah dergisi" olgusu üzerinden girmesinde ve kabul görmesinde kuşkusuz *Le Charivari* dergisinin de etkisi büyüktür.

1871 yılında yayımlanan *İbretnüma-yı Âlem* ile 1874 yılında yayımlanan *Şarivari Medeniyet* dergilerinde kavramın "mizah" olgusundan "mizah dergisi" olgusuna doğru bir değişim geçirdiği görülmektedir. Bu değişimin altındaki temel etken olarak *Le Charivari* dergisi kabul edilebilir. Başka bir ifade ile mizah-sürelî yayın ilişkisi *İbretnüma-yı Âlem* ve *Şarivari Medeniyet* tarafından *Le Charivari* üzerinden kurulmuş ve kavramsallaştırılmıştır. Bu kavramsallaştırma *Le Charivari* dergisinin Türkçe mizah dergilerini etkisi altına almasının önemli bir göstergesidir.

⁷¹ *Hayal*, Sayı:48, 23 Mart 1290 (4 Nisan 1874), s.1.

Tanzimat Mizahının “Şarivari”Leri: *Şarivari* Ya Da *İbretnüma-Yı Âlem* (1871) Ve *Şarivari Medeniyet* (1874) Mizah Dergileri

Türk Basın Tarihi literatüründe yer alan 1871 yılında yayımlanmış *Şarivari* isimli derginin aslında *İbretnüma-yı Âlem* dergisi olduğu aşikârdır. Ancak bu isimli başka bir derginin yayımlanmadığını net bir şekilde söylemek zordur. İsmi *Şarivari* olmadığı halde *İbretnüma-yı Âlem* dergisini önemli kılan unsur ise Fransızca “charivari” kavramını mizah dergiciliği ile birleştirme çabasıdır. Türk Karikatür Tarihi açısından da önemli bir dergidir *İbretnüma-yı Âlem*. İkinci sayısında yayımlanan karikatür ile dergi Türkçe mizah dergileri içerisinde karikatür yayımlamış ilk dergi unvanını hak etmektedir. Yayımlanan bu karikatürün “çocuksu” tekniği dikkate alındığında yerli üretim bir karikatür olduğu ve “adaptasyon” olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum dergiyi ve karikatürü daha da önemli hale getiren başka bir unsurdur.

1870-1877 yılları arasında ismi içerisinde “şarivari” kelimesine yer veren tek dergi *Şarivari Medeniyet*'tir. Mehmet Arif'in yayımladığı *Şarivari Medeniyet* dergisi görsel anlamda çağdaşları arasında öne çıkmaktadır. Bu unsur şüphesiz ki Mehmet Arif'in “resimli neşriyat” konusundaki deneyiminin bir sonucudur. Özellikle yayımladığı karikatürleri dergi mizanpajı ile birleştirmesi önemlidir.

Gerek *Şarivari Medeniyet* dergisi gerek *İbretnüma-yı Âlem* dergisi Türk Basın Tarihi literatüründe hakkında sınırlı bilginin bulunduğu mizah dergileridir. Her ne kadar çok kısa yayın hayatları olsa da bu iki dergi Türk Mizah Tarihi'ne zenginlik katan dergilerdir.

KAYNAKLAR

AND, Metin, (1970), “Eski İstanbul'da Fransız Sahnesi”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, ss. 77-102.

BLUM, Andre, (1917) “La Caricature Politique en France sous la Seconde Republique”, *La Revolution de 1848 et les revolutions du XIXe Siecle*, Tome 13, Numero 74, 1917,ss. 203-215.

BOA, HR.TH., Kutu: 60.Gömlek: 46. M-29.12.1885.

BURKE, Peter, (1996), *Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü*, (çev.) Göktuğ Aksan, İmge Kitabevi, Ankara.

CHAMPFLEURY, (1885), *Histoire de la caricature moderne*, Paris.

ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman, (1962), *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, Hür Türkiye Dergisi Yayınları, İstanbul.

ÇETİNDAS, Dilek, (2018), “Cumhuriyet Öncesi Mizah Dergileri”, *Gülmek*, (ed.) Emine Gürsoy Naskali, Libra Yayınları, İstanbul, ss. 211-275.

ÇEVİKER, Turgut, (1986), *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü I*, Adam Yayınları, İstanbul.

DU CAMP, Maxime, (1877), *Les Ancêtres De La Commune Lattentat Fieschi*, Paris.

FORBES, Amy Weise, (2010), *The Satire and the Rise of Republicanism in France, 1830-1840*, Lexington, New York.

FREELS, Jeffrey W. (2005), *Cartoons, Politics, And The Fourth Estate: The Emergence Of Visual Media in Nineteenth-Century Great Britain, United State, And France*, The University of Texas at Arlington, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), USA.

GERÇEK, Selim Nüzhet, (1931), *Türk Gazeteciliği*, Matbuat Cemiyeti (Devlet Matbaası), İstanbul.

Hayal, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Yer No: 0092/2.

İBAR, Gazanfer, (2017), *Şa Şa Şa'dan Çapkın Kıza: Müstesna Yayınlar*, Doğan Kitap, İstanbul.

İbretnüma-yı Âlem, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Yer No: 0145.

İNUĞUR, M. Nuri, (2005), *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul.

JEANNENEY, Jean-Noel, (2006), *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, (çev.) Esra Atuk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

KERR, David S. (2000), *Caricature and French Political Culture:1830-1848*, Oxford Universtiy Press, Oxford.

KOCH, Ursula E. (1990), "Der Krieg und seine Folgen im Spiegel der politisch-satirischen Tageszeitung Le Charivari", *Pariser Historische Studien*, Bd.29, 1990, ss. 480-493.

KUT, Turgut, (2011), Teodor Kasap, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 40, ss. 473-475.

KUTAY, Cemal, (1998), *Nelere Gülerlerdi*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul.

LANGBEIN, Julia, (2014), *Salon Caricature in Second Empire Paris*, The University of Chicago, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Chicago-Illinois, USA.

Lâtife, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu Yer No: 0237/1

Medeniyet, İ.İ.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS1509.

MİLDANOĞLU, Zakarya, (2004), *Ermenice Süreli Yayınlar 1794-2000*, Aras Yayıncılık, İstanbul.

NAZÎMÂ, Ali, Faik Reşad, (2005), *Mükemmel Osmanlı Lügati*, (haz.) Neşat Birinci...(ve başk) Türk Dil Kurumu, Ankara.

ÖZDEM, Ragıp, (1999), "Tanzimattan Beri Yazı Dilimiz", *Tanzimat II*, MEB Yayınları, İstanbul, ss. 897-931.

**Tanzimat Mizahının “Şarivari”Leri: Şarivari Ya Da İbretnüma-Yı Âlem
(1871) Ve Şarivari Medeniyet (1874) Mizah Dergileri**

ÖZDİŞ, Hamdi, (2004), “Cemal Kutay ve Osmanlı Mizahı”, *Kebikeç*, Sayı:17, ss.27-40.

ÖZDİŞ, Hamdi, (2015), “Osmanlı Mizah Basınının İntihalle İmtihani: Punch or The London Charivari’den “Adaptasyonlar”, *Kebikeç*, Sayı:39, ss.423-442.

PAGEAU, François V. (2013), *On the streets and in the book: text, subtext and context in Lyon’s Chevauchée de l’asne, 1566*, University of Alberta, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Canada.

SAİD BEY, (1307), *Sefirler ve Şehbenderler*, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, (1288), Darü’t-Tıbaatü’l-Amire, İstanbul.

SAMİ, Şemsettin, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

STEPANYAN, Hasmik A. (2005), *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası (1727-1968)*, Turkuaz Yayınları, İstanbul.

SÜREYYA, Mehmed, (1996), *Sicill-i Osmanî*, (yay. haz.) Nuri Akbayar, (eski yazıdan akt.) Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Şarivari Medeniyet, İ.İ.B. Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS 2183.

TEXIER, Edmond, (1850), *Biographie Des Journalistes*, Paris.

TOPUZ, Hıfzı, (2003), *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

YAZICI, Nesimi, (2000), “İbret”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 21, ss.368-370.

